NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

UO‘K 811.512.133’373.44:398.9(575.1)

O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA ESKIRGAN SO‘ZLARNING LINGVOPOETIK IMKONIYATLARI: OBRAZLILIK, EKSPRESSIVLIK VA TARIXIY KOLORIT

Siddiqova Naima Abdurasulovna
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqotchisi
E-mail: naimasiddiqova 034@gmail.com
ORCID: 009-0008-7078-5962

Annotatsiya: *Maqolada o‘zbek xalq maqollari tarkibida saqlanib qolgan eskirgan so‘zlar — arxaizm va istorizmlarning lingvopoetik imkoniyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning maqsadi maqol matnida faol qo‘llanishdan chiqqan leksemaning obraz yaratish, ekspressivlik hosil qilish va tarixiy kolorit berish funksiyalarini aniqlash hamda bu funksiyalarning semantik mexanizmini ochib berishdan iborat. Manba sifatida Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovning “Ma’nolar mahzani” izohli lug‘ati hamda T.Mirzayev va B.Sarimsoqov mas’ul muharrirligida chop etilgan “O‘zbek xalq maqollari”ning ikkinchi tomi tanlandi. Ulardan tarkibida izohtalab eskirgan leksema qatnashgan 52 ta maqol saralab olinib, tavsifiy, komponent, kontekstual-semantik va lingvopoetik tahlil usullari asosida o‘rganildi. Tahlil natijasida eskirgan leksika yettita tematik-semantik guruhga ajratildi hamda maqol matnidagi eskirgan so‘zning uch xil lingvopoetik vazifasi asoslandi: denotati yo‘qolgan so‘zning metaforik asosga aylanishi, notanish shaklning diqqatni o‘ziga tortishi hisobiga yuzaga keluvchi ekspressivlik va leksemaning muayyan ijtimoiy-iqtisodiy davrni belgilovchi xronologik indeksga aylanishi. Shuningdek, maqol semantikasining tiniqlik darajasiga ko‘ra uch bosqichli shkala taklif etildi. Maqolning ritmik-qofiyaviy qolipi eskirgan leksemani asrlar davomida saqlab turuvchi lingvistik omil ekanligi ko‘rsatildi.*

Kalit so‘zlar: *lingvopoetika, arxaizm, istorizm, maqol, paremiologiya, obrazlilik, ekspressivlik, tarixiy kolorit.*

ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ УСТАРЕВШИХ СЛОВ: ОБРАЗНОСТЬ, ЭКСПРЕССИВНОСТЬ И ИСТОРИЧЕСКИЙ КОЛОРИТ

Аннотация: *В статье исследуются лингвопоэтические возможности устаревших слов — архаизмов и историзмов, сохранившихся в составе узбекских народных пословиц. Цель исследования — выявить функции вышедшей из активного употребления лексемы в тексте пословицы (создание образа, формирование экспрессивности и передача исторического колорита) и раскрыть семантический механизм этих функций. Источниками послужили толковый словарь “Маънолар махзани” Ш.Шомаксудова и Ш.Шорахмедова, а также второй том свода “Ўзбек халқ мақоллари” под редакцией Т.Мирзаева и Б.Саримсокова. Отобраны 52 пословицы, содержащие устаревшие лексемы, снабжённые толкованием в источнике; они изучены с помощью описательного, компонентного, контекстно-семантического и лингвопоэтического анализа. Устаревшая лексика распределена по семи тематико-семантическим группам; обоснованы три лингвопоэтические функции устаревшего слова и предложена трёхступенчатая шкала семантической прозрачности пословицы. Показано, что ритмико-рифмическая структура пословицы выступает языковым механизмом сохранения архаичной лексемы.*

Ключевые слова: *лингвопоэтика, архаизм, историзм, пословица, паремиология, образность, экспрессивность, исторический колорит.*

LINGUOPOETIC POTENTIAL OF OBSOLETE WORDS: IMAGERY, EXPRESSIVENESS AND HISTORICAL COLOURING

Abstract: *The article examines the linguopoetic potential of obsolete words — archaisms and historicisms — preserved within Uzbek folk proverbs. The aim of the study is to identify the functions performed by a lexeme that has left active usage but survives in a proverb text (image formation, generation of expressiveness, and the conveyance of historical colouring), and to reveal the semantic mechanism behind these functions. The material was drawn from the explanatory dictionary “Ma’nolar mahzani” by Sh.Shomaqsudov and Sh.Shorahmedov and from the second volume of “O‘zbek xalq maqollari” edited by T.Mirzayev and B.Sarimsoqov. Fifty-two proverbs containing obsolete lexemes supplied with a lexicographic gloss were selected and analysed by descriptive, componential, contextual-semantic and linguopoetic methods. The obsolete lexis was distributed into seven thematic-semantic groups; three linguopoetic functions of the obsolete word were substantiated, and a three-level scale of the semantic transparency of proverbs was*

proposed. It is shown that the rhythmic and rhyming pattern of the proverb acts as the linguistic mechanism preserving the archaic lexeme.

Keywords: *linguopoetics, archaism, historicism, proverb, paremiology, imagery, expressiveness, historical colouring.*

Kirish

Tilning leksik sathi jamiyat hayotidagi oʻzgarishlarga eng tez javob beruvchi sath hisoblanadi. Ijtimoiy tuzum, xoʻjalik yuritish usuli, moddiy madaniyat va e'tiqod tizimi almashishi bilan ayrim soʻzlar kundalik muomaladan chiqib, tilning passiv qatlamiga oʻtadi. An'anaviy leksikologiyada bunday birliklar ikki turga ajratiladi: arxaizmlar — atalmish narsa yoki tushuncha bugun ham mavjud boʻlib, uning nomi yangi leksema bilan almashgan hollar; istorizmlar — atalmish narsaning oʻzi tarixga aylangan, shu sababli sinonimi ham qolmagan hollar. Bu farqlanish nazariy jihatdan aniq boʻlsa-da, amaliy tahlilda koʻpincha oraliq holatlar uchraydi: bir leksema muayyan ma'nosida istorizm, boshqa ma'nosida esa arxaizm sifatida baholanishi mumkin.

Passiv qatlamga oʻtish soʻzning butunlay yoʻqolishi degani emas. Til birligi faol qoʻllanishdan chiqqach ham turgʻun birikmalar, frazeologizmlar va, ayniqsa, maqollar tarkibida yashashda davom etadi. Buning sababi maqolning matn sifatidagi tabiati bilan bogʻliq: maqol — ritmik-sintaktik jihatdan qat'iy qoliplangan, qofiya, saj va parallelizm bilan mustahkamlangan, xotirada butun holda saqlanadigan tayyor birlik. Uning tarkibidagi bironta soʻzni erkin almashtirib boʻlmaydi, chunki har qanday almashtirish ritmni va ohangdoshlikni buzadi. Natijada maqol fondi til tarixi uchun oʻziga xos leksik qoʻriqxonaga aylanadi: bu yerda tilning yuz, hatto ming yillar avvalgi holatiga oid birliklar oʻzgarmagan shaklda saqlanib qoladi.

Ayni shu holat lingvopoetika uchun oʻta qiziqarli vaziyat yaratadi. Maqol tarkibidagi eskirgan soʻz zamonaviy soʻzlovchi uchun "yarim shaffof" birlikdir: u soʻzning tovush qiyofasini biladi, maqolning umumiy ma'nosini tushunadi, biroq leksemaning aniq denotativ mazmunini tasavvur qila olmaydi. Ana shu tushunish va tushunmaslik oraligʻi maqolga alohida uslubiy tovlanish, sirlilik va salmoq baxsh etadi. Boshqacha aytganda, soʻzning eskirganligi maqolning badiiy-estetik qiymatini kamaytirmaydi, aksincha, uni oshiradi.

Muammoning ilmiy dolzarbligi shundaki, oʻzbek tilshunosligida eskirgan qatlam asosan tarixiy leksikologiya, leksikografiya va funksional uslubiyat nuqtayi nazaridan tavsiflab kelinmoqda. Eskirgan soʻzning badiiy asar tilidagi vazifasi haqidagi kuzatishlar esa koʻpincha yozma adabiyot — Navoiy, Ogahiy, Qodiriy asarlari materialida olib borilgan. Xalq paremiologiyasi doirasida, ya'ni muallifsiz, jamoaviy sayqal koʻrgan matnlarda eskirgan leksemaning obraz yaratish va ekspressivlik hosil qilish imkoniyatlari tizimli tarzda oʻrganilmagan. Holbuki maqol matni ushbu masalani tekshirish uchun ideal materialdir: unda leksema alohida holda emas, balki qat'iy qolip ichida, ritm va qofiya bosimi ostida yashaydi.

Tadqiqotning maqsadi — oʻzbek xalq maqollari tarkibidagi eskirgan leksemalarning lingvopoetik funksiyalarini aniqlash va bu funksiyalarni yuzaga chiqaruvchi semantik mexanizmni tavsiflashdan iborat. Shu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: izohli manbalar asosida eskirgan leksema qatnashgan maqollar tanlanmasini tuzish; leksemalarni tematik-semantik guruhlarga ajratish; obrazlilik, ekspressivlik va tarixiy kolorit funksiyalarini alohida-alohida asoslash; maqol semantikasining tiniqlik darajalarini belgilash; maqolning ritmik qolipi bilan leksemaning saqlanishi oʻrtasidagi bogʻlanishni koʻrsatish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi eskirgan soʻz maqol matnida shaklan saqlanib, mazmunan xiralashuvi hodisasi asosida uch bosqichli semantik tiniqlik shkalasining taklif etilishi hamda maqolning ritmik-qofiyaviy qolipi leksemani konservatsiya qiluvchi lingvistik omil sifatida asoslanishi bilan belgilanadi.

Adabiyotlar tahlili

Eskirgan leksikani tasniflashning nazariy asoslari umumiy tilshunoslikda XX asrning oʻrtalarida shakllandi. N.M.Shanskiy passiv qatlamni arxaizm va istorizmga ajratish tamoyilini ishlab chiqdi hamda arxaizmlarning ichki turlarini — leksik, leksik-soʻz yasovchi, leksik-fonetik va semantik arxaizmlarni farqladi [14]. Bu tasnif keyingi tadqiqotlar uchun uslubiy poydevor boʻlib xizmat qilmoqda. O.S.Axmanovaning terminologik lugʻatida esa arxaizm tushunchasining uslubiy jihati, ya'ni uning nutqqa tantanavorlik yoki kinoya ohangini beruvchi vosita sifatidagi tabiati aniq izohlangan [15].

Eskirgan soʻzning badiiy nutqdagi vazifasi masalasi V.V.Vinogradov tadqiqotlarida nazariy jihatdan asoslandi. Olim badiiy matnda soʻzning umumtil ma'nosidan tashqari "estetik ma'no" yuzaga kelishini, bu ma'no esa soʻzning matndagi oʻrni va uslubiy tovlanishi bilan belgilanishini koʻrsatib berdi [13]. Ushbu qarash eskirgan leksemaga nisbatan qoʻllanganda ayniqsa samarali natija beradi: passiv qatlam birligi badiiy matnga tushganda uning eskirganlik belgisining oʻzi qoʻshimcha ma'no komponentiga aylanadi.

Gʻarb lingvopoetikasida bu hodisa aktualizatsiya (foregrounding) nazariyasi doirasida talqin qilinadi. Ya.Mukarjovskiy shoirona nutqning asosiy belgisi til birligining avtomatlashgan qoʻllanishidan chetlashuvi ekanligini koʻrsatgan edi [22]. J.Lich esa badiiy matndagi chetlashuv turlarini tasniflab, ularning orasida "vaqtga oid chetlashuv", ya'ni oʻz davrining til me'yoriga nisbatan eskirgan shakllarni qoʻllashni alohida ajratdi [21]. Maqol matnidagi eskirgan soʻz

aynan shu turdagi chetlashuvni yuzaga keltiradi, biroq u yerda chetlashuv muallif tomonidan ataylab yaratilmaydi, balki tilning tabiiy taraqqiyoti natijasida o‘z-o‘zidan hosil bo‘ladi. Bu maqol materialining o‘ziga xosligini belgilaydi.

Paremiologiyaning nazariy masalalari G.L.Permyakov ishlarida tizimlashtirildi: olim maqolni klishe, ya’ni tayyor holda takrorlanuvchi belgi sifatida talqin qilib, uning shakl barqarorligini asosiy tipologik belgi deb baholadi [16]. Bu qarash tadqiqotimiz uchun muhim, chunki aynan shakl barqarorligi eskirgan leksemani saqlab qoluvchi omil hisoblanadi. N.Norrik maqol semantikasini o‘rganar ekan, maqolning so‘zma-so‘z ma’nosi bilan ko‘chma ma’nosi o‘rtasidagi munosabatning turli ko‘rinishlarini tasnifladi va so‘zma-so‘z ma’no xiralashgan hollarda ham maqolning kommunikativ vazifasi saqlanishini ko‘rsatdi [20]. V.Miderning paremiologiyaga bag‘ishlangan qo‘llanmasida maqolning madaniy xotira vositasi sifatidagi tabiati yoritilgan [19]. J.Lakoff va M.Jonsonning kontseptual metafora nazariyasi esa maqoldagi obrazning qanday qilib mavhum tushunchani konkret sohaga ko‘chirish orqali shakllanishini tushuntirishga imkon beradi [23].

Frazeologik va paremiologik birliklarning madaniy mazmuni V.N.Teliya va V.A.Maslova ishlarida lingvomadaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilingan; bu tadqiqotlarda til belgisining madaniy kod bilan bog‘lanish mexanizmi ko‘rsatilgan [17; 18]. Ushbu yondashuv eskirgan leksemani nafaqat til birligi, balki yo‘qolgan madaniy voqelikning belgisi sifatida talqin qilishga asos beradi.

O‘zbek tilshunosligida passiv qatlam masalasi E.Begmatovning leksik qatlamlar tasnifiga oid ishlarida, A.Hojiyevning leksikologiyaga bag‘ishlangan tadqiqotlarida hamda H.Ne’matov va R.Rasulovning sistem leksikologiya asoslariga doir monografiyasida nazariy jihatdan yoritilgan [3; 4; 5]. Sh.Rahmatullayevning etimologik lug‘ati eskirgan leksemalarning kelib chiqishini aniqlashda tayanch manba bo‘lib xizmat qiladi [7]. Badiiy matn lingvopoetikasining nazariy masalalari M.Yo‘ldoshev tadqiqotlarida tizimli tarzda ishlab chiqilgan bo‘lib, unda til birligining estetik qimmat kasb etish shartlari aniqlangan [8].

O‘zbek paremiologiyasining manbaviy asosi T.Mirzayev va B.Sarimsoqov mas’ul muharrirligida nashr etilgan ikki jildlik “O‘zbek xalq maqollari” to‘plami bilan belgilanadi [2]. Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovning “Ma’nolar mahzani” izohli lug‘ati esa har bir maqolning ma’nosini, kelib chiqishini va tarkibidagi tushunilishi qiyin so‘zlarning izohini beruvchi noyob manbadir [1]. Aynan shu ikki manbaning qiyosiy imkoniyati mazkur tadqiqot uchun asos bo‘ldi. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu manbalarda qayd etilgan eskirgan leksika maxsus lingvopoetik tahlil obyekti sifatida hozirgacha o‘rganilmagan; mavjud ishlarda u ko‘proq leksikografik izoh doirasida qolib ketgan. Mazkur maqola ana shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning empirik asosini ikki manba tashkil etdi. Birinchisi — Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovning “Ma’nolar mahzani” izohli lug‘ati [1]; bu manbaning qimmati shundaki, unda har bir maqol izohlanibgina qolmay, tarkibidagi bugungi kitobxon uchun notanish leksemaga alohida lug‘aviy izoh beriladi. Ikkinchisi — “O‘zbek xalq maqollari”ning ikkinchi tomi [2]; nashrning yakunida keltirilgan “Tushunilishi qiyin so‘zlar lug‘ati” eskirgan leksemalarni aniqlash va ularning ma’nosini tekshirish imkonini berdi.

Tanlanma quyidagi uchta mezon asosida shakllantirildi. Birinchidan, tarkibidagi leksema hozirgi o‘zbek adabiy tilida faol qo‘llanmasligi lozim. Ikkinchidan, leksemaning ma’nosi manbada lug‘aviy izoh bilan ta’minlangan bo‘lishi shart; bu talab tadqiqotni taxminiy talqinlardan himoya qiladi va har bir tahlilni hujjatlashtirilgan izohga bog‘laydi. Uchinchidan, maqolning umumiy ma’nosi aynan shu leksemaga tayanishi, ya’ni leksema o‘rniga zamonaviy sinonim qo‘yilganda maqolning obrazi yoki ohangdoshligi buzilishi kerak. Ushbu mezonlar asosida 52 ta maqol saralab olindi. Manba matnlari kirill yozuvidan lotin yozuviga o‘girilganda maqolning orfoepik qiyofasi imkon qadar saqlandi.

Material quyidagi usullar yordamida o‘rganildi. Tavsifiy usul har bir leksemaning manbadagi izohini qayd etish va tizimlashtirishda qo‘llanildi. Komponent tahlil leksemaning ma’no tarkibidagi denotativ va konnotativ semalarni ajratish, xususan, eskirganlik belgisining alohida uslubiy sema sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatishda ishlatildi. Kontekstual-semantik tahlil leksemaning maqol matnidagi sintagmatik muhitini, uning qo‘shni so‘zlar bilan hosil qilgan ma’no munosabatini aniqlashga xizmat qildi. Lingvopoetik tahlil orqali leksemaning obraz yaratishdagi, baho va emotsiya ifodalashdagi ulushi belgilandi. Qiyosiy usul esa maqolning variantlarini o‘zaro solishtirish, ya’ni eskirgan leksema o‘rniga zamonaviy muqobil qo‘yilgan variantlarni tekshirish uchun qo‘llanildi; bu usul leksik yangilanish jarayonini kuzatish imkonini berdi.

Tadqiqotning uslubiy cheklovini alohida qayd etish lozim. Tanlanma birinchi manbaning izohli qismidan olingan bo‘lib, u alifbo tartibidagi ma’lum bir qismni qamrab oladi; shu bois olingan miqdoriy nisbatlar butun o‘zbek paremiologik fondi uchun statistik vakillik da’vo qilmaydi. Tadqiqotning maqsadi miqdoriy emas, sifat tahliliga qaratilgani sababli bu cheklov xulosalarning ishonchliligiga ta’sir qilmaydi: har bir holat alohida, izohga tayangan holda talqin etilgan.

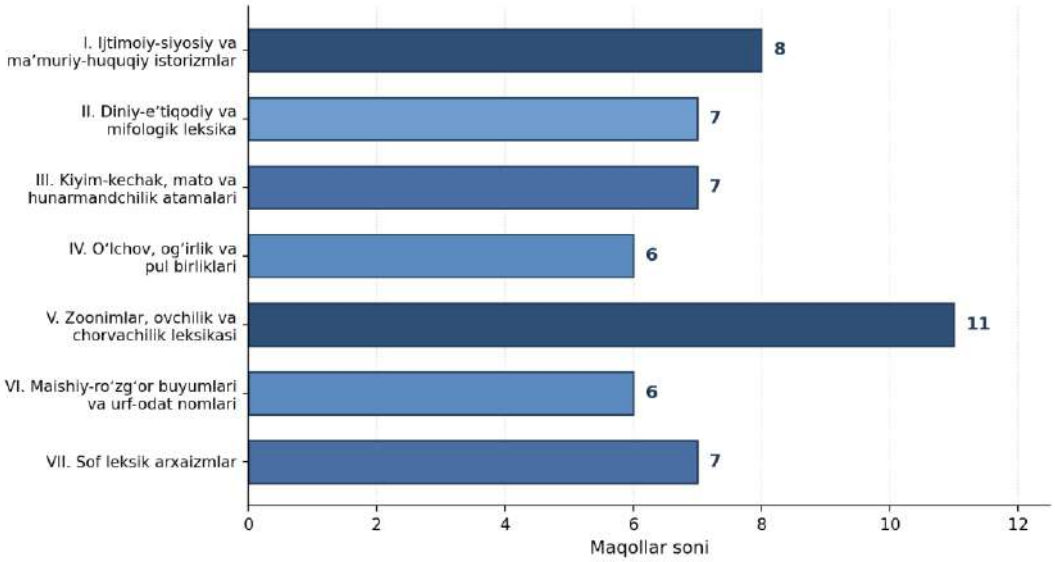
Natijalar va ularning tahlili

Eskirgan leksikaning tematik-semantik tasnifi. Tanlanmadagi 52 ta maqol tarkibidan aniqlangan eskirgan leksemalar denotativ mazmuniga koʻra yettita tematik-semantik guruhga birlashdi (1-jadval). Guruhlarning miqdoriy taqsimoti 1-rasmda aks ettirilgan.

1-jadval

Oʻzbek xalq maqollarida eskirgan leksikaning tematik-semantik guruhlari

T/r	Tematik-semantik guruh	Namunaviy leksemalar	Maqollar soni
I	Ijtimoiy-siyosiy va ma’muriy-huquqiy istorizmlar	amir, bakovul, yasovul, raiyat, zakot, diyat, barimta, bunak, jallob	8
II	Diniy-e’tiqodiy va mifologik leksika	arsh, padar, pir, murid, qurbonliq, isiriq, ayamajuz, anqo, pirtak	7
III	Kiyim-kechak, mato va hunarmandchilik atamalari	boʻrk, yargʻoq, alak, yopinchiq, pushton, bordon, moʻndi	7
IV	Oʻlchov, ogʻirlik va pul birliklari	qari, dahsar, sisar, miri, tuman, duvaja	6
V	Zoonimlar, ovchilik va chorvachilik leksikasi	itolgʻi, qarchigʻay, shunqor, turumtoy, balapon, zagʻizgʻon, jiblajibon, ingan, boʻta, bedov, xirs, yapaloq, poyganak	11
VI	Maishiy-roʻzgʻor buyumlari va urf-odat nomlari	chora, yaloq, tavan, oshboshi, jangal, bulduriq, oʻtarchi	6
VII	Sof leksik va semantik arxaizmlar	yozuq, iris, iskart, yovon, ipor, buromad, yolchi	7
	Jami		**52**

1-rasm. Eskirgan leksemalarning tematik-semantik guruhlar boʻyicha taqsimoti

Tasnif natijalari muhim bir qonuniyatni koʻrsatadi: eng koʻp eskirgan leksema chorvachilik, ovchilik va zoonimika sohasiga (V guruh), shuningdek, eski ma’muriy-huquqiy tuzumga (I guruh) tegishli. Bu tasodifiy emas. Xalq maqollari asosan koʻchmanchi-chorvador va dehqonchilik turmush tarzi sharoitida shakllangan; turmush tarzi oʻzgargach, unga xizmat qilgan atamalar denotatini yoʻqotgan, lekin maqol qolipi ichida qolib ketgan. Demak, eskirgan leksikaning tematik taqsimoti maqollarning yaratilish davridagi ijtimoiy-iqtisodiy voqelikning bevosita in’ikosidir.

Obrazlilik: denotatning yoʻqolishi va metaforik asosning kuchayishi. Maqoldagi eskirgan soʻzning birinchi lingvopoetik vazifasi obraz yaratishdir. Bu vazifa oʻziga xos semantik mexanizmga ega: leksemaning real denotati kundalik tajribadan chiqib ketgach, uning ma’no tarkibida denotativ komponent zaiflashadi, koʻchma-obrazli komponent esa aksincha kuchayadi. Boshqacha aytganda, soʻz predmetni atash vazifasidan ozod boʻlib, sof obrazga aylanadi.

“Ingan ingarsa, bo‘ta bo‘zlaydi” maqolini kuzataylik. Manbada *ingan* urg‘ochi tuya, bo‘ta esa uning bolasi ekanligi izohlanadi. Hozirgi shahar sharoitidagi so‘zlovchi tuyachilik amaliyotidan yiroq bo‘lishiga qaramay, maqolning ma’nosini — ota-onaning iztirobi bolaga, bolaning iztirobi ota-onaga o‘tishini — bexato tushunadi. Bunga sabab shuki, matnda ingarmoq va bo‘zlamoq fe’llari tovushga oid yaqqol tasavvur uyg‘otadi hamda ikkala leksema ohangdoshlik hosil qiladi. Denotat noaniqlashgani obrazni buzmaydi, aksincha, uni umumlashtiradi: “ingan” endi muayyan hayvon emas, balki ona timsolining sof shakli sifatida idrok etiladi. Maqolning zamonaviy variantlari — “Bo‘laning barmog‘i og‘risa, onaning yuragi achiydi” yoki “Otasi achchiq olma yesa, o‘g‘lining tishi qamashadi” — mazmunan bir xil bo‘lsa-da, obrazlilik darajasi bilan farqlanadi: ularda tasvir maishiy va aniq, eskirgan leksemali variantda esa yuksak va umumlashgan.

Xuddi shunday mexanizm *“Itolg‘i — qarchig‘ayning sherigi”* maqolida ham kuzatiladi. *Itolg‘i* ham, qarchig‘ay ham ov qushlarining nomi bo‘lib, bugungi til egasi ularni bir-biridan farqlay olmaydi. Ammo maqolning ma’nosi — ochko‘z va olg‘ir kuchlarning o‘zaro hamkorligi — aynan shu farqlanmaslik hisobiga yanada keskinlashadi: ikki qush bir-biriga shu qadar o‘xshaydiki, ular yagona salbiy obrazga qo‘shilib ketadi. Bu yerda leksik noaniqlik badiiy vositaga aylangan.

“Balapon boshiga, turumtoy to‘shiga” maqolida obraz ikki eskirgan zoonim — hali uchishni o‘rganmagan qush bolasi va ov qushlarining eng kichigi zimmasiga yuklangan. Har ikkalasi ham o‘z kuchidan ortiq ishga urinib, o‘zini halok qiladi. Obrazning teranligi shundaki, halokat sababi tashqi dushman emas, balki subyektning o‘z imkoniyatini noto‘g‘ri baholashidir; bu ma’noni zamonaviy leksika bilan berish uchun bir necha gap talab qilinadi. Ayni shu tejamkorlik — ikki eskirgan zoonim orqali murakkab axloqiy qoidani ifodalash — maqolning poetik quvvatini belgilaydi.

“Zag‘izg‘on bir qo‘nib, sakkiz sakraydi” hamda *“Jiblajibonning es-hushi — pashsha tutishda”* maqollarida esa obraz qushning kuzatilgan real xulq-atvoriga asoslanadi: birinchisida ehtiyotkorlik va hushyorlik, ikkinchisida beqarorlik va yengiltaklik ramziy ma’no kasb etadi. Zoonimning eskirganligi bu yerda ramzning umumlashuv darajasini oshiradi, chunki so‘z aniq biologik turdan uzilib, sof xarakter belgisiga aylanadi.

Ekspressivlik: notanish shakl va baho ifodasi. Ikkinchi lingvopoetik vazifa ekspressivlik hosil qilish bilan bog‘liq. Bu yerda mexanizm boshqacha: eskirgan leksemaning notanishligi tinglovchi diqqatini o‘ziga tortadi, natijada maqolning shu qismi ritmik va semantik jihatdan kuchaytirilgan pozitsiyaga chiqadi. Mukarjovskiy aktualizatsiya deb atagan hodisa aynan shu tarzda yuzaga keladi [22].

“Zolimning uyqusi — raiyatning rohati” maqolida raiyat leksemasi hukmdorga tobe bo‘lgan oddiy fuqarolarni bildiradi. Uni zamonaviy “xalq” yoki “aholi” so‘zi bilan almashtirsak, jumla ma’nosini yo‘qotmaydi, biroq butun ta’sir kuchidan mahrum bo‘ladi. Sabab shundaki, raiyat so‘zi ma’nosining o‘zida tobelik, huquqsizlik va bo‘ysunish semalari mujassam; bu semalar zolim leksemasi bilan zidlanib, maqolning ijtimoiy keskinligini yaratadi. Bunda ekspressivlik antonimik juftlik (zolim — raiyat) va parallel sintaktik qurilma bilan yanada kuchaytiriladi.

“Amir bo‘lsa tamagir, na tovuq qolur, na kulonkir” maqolida ekspressivlikning yana bir manbai — qofiya. Bu yerda uchta so‘z — amir, tamagir, kulonkir — bir xil ohangdoshlik hosil qiladi. Manbada kulonkir yirik jussali xo‘roz turi ekanligi izohlangan. Diqqatga sazovori shuki, aynan qofiya talabi bu nodir leksemani maqol tarkibida ushlab turgan: uning o‘rniga umumiste’moldagi “xo‘roz” so‘zini qo‘ysak, qofiya ham, kinoya ohangi ham darhol yo‘qoladi. Demak, ekspressivlik va leksemaning saqlanishi bir-biriga bog‘liq: qofiya so‘zni saqlaydi, saqlangan so‘z esa qofiya orqali ekspressivlikni kuchaytiradi.

“Bo‘zchi belboqqa yolchimas, kulol — mo‘ndiga” maqolida ekspressivlik achchiq kinoya shaklida namoyon bo‘ladi. Mo‘ndi — kulol yasaydigan sopol idish turi; hunarmand o‘zi yasagan idishdan foydalana olmasligi ijtimoiy adolatsizlikning eng ixcham ifodasidir. Maqolning variantlarida mo‘ndi o‘rniga to‘qa (kamar to‘qasi) qo‘llanadi va bunda temirchi obrazi yuzaga chiqadi. Variantlar qiyosi ko‘rsatadiki, maqolning qolipi barqaror, unga tushuvchi kasb-hunar atamasi esa o‘zgaruvchan; ammo har ikki holatda ham aynan eskirgan hunarmandchilik atamasi ekspressivlikning tashuvchisi bo‘lib qoladi.

“Dahsar tariq, sisar hayqiriq” maqolida ekspressivlik o‘lchov birliklarining zidlanishi orqali hosil qilingan: dahsar — nisbatan kichik og‘irlik o‘lchovi, sisar esa undan uch barobar ko‘p miqdor. Ozgina hosil uchun butun bozorni boshiga ko‘taradigan odam ustidan kulish shu ikki atamaning miqdoriy nomutanosibligiga qurilgan. Zamonaviy o‘lchovlar (kilogramm, tonna) bilan almashtirilganda kinoya butunlay yo‘qoladi, chunki eskirgan atamalarning ohangdoshligi (dahsar — sisar) va qofiyaviy juftlashuvi (tariq — hayqiriq) shu bilan birga yo‘qoladi. Xuddi shu hodisa *“Dunyoniki — miri kam ikki”* maqolida ham kuzatiladi: miri — besh tiyinlik mayda pul birligi; maqol dunyoning hech qachon to‘liq bo‘lmasligi haqidagi falsafiy fikrni arzimas pul birligi orqali ifodalaydi va bu nomutanosiblik uning ekspressiv quvvatini belgilaydi.

Ekspressivlikning yana bir ko‘rinishi *“Ziqna birga unamay, duvajaga tushadi”* maqolida namoyon bo‘ladi. Duvaja — ikki barobar, ikki hissa ma’nosidagi arxaik miqdor bildiruvchi so‘z. Xasis odamning arzonini izlab, oxir-oqibat ikki barobar sarf qilishi haqidagi umumbashariy kuzatish shu bitta so‘z bilan ifodalangan; leksemaning notanishligi maqolga hikmatli, deyarli aforistik ohang beradi.

Tarixiy kolorit: leksema xronologik indeks sifatida. Uchinchi vazifa istorizmlarga koʻproq xos boʻlib, ularning muayyan ijtimoiy-iqtisodiy davrni belgilash qobiliyati bilan bogʻliq. Bunday leksema maqol matniga xronologik marker olib kiradi va tinglovchining ongida butun bir tarixiy manzarani jonlantiradi.

"Borga — bakovul, yoʻqqa — yasovul" maqoli bunga yorqin misol. Manbada bakovul xon dasturxonchisi, yasovul esa amaldorlarning yugurdagi, qoʻriqchisi ekanligi izohlanadi. Ikkala mansab ham xonlik davri boshqaruv tizimiga tegishli boʻlib, bugun mavjud emas. Maqol boyga xushomad qilib, kambagʻalni mensimaydigan odamni fosh etadi; ammo bu axloqiy baho aniq tarixiy sahnaga — saroy, dasturxon, amaldor va uning yugurdagi manzarasiga joylashtirilgan. Ikki mansab nomining qofiyalanishi (bakovul — yasovul) esa maqolning esda qolarli boʻlishini taʼminlaydi.

"Zakotli mol oʻtda kuymas, suvda choʻkmas" maqolida zakot leksemasi shariat soligʻi tizimini, *"Dushmaning ojiz boʻlsa, diyat soʻrama"* maqolidagi diyat esa qon bahosi, yaʼni xun puli institutini eslatadi. *"Barimtadan qoʻrqqan mol yigʻmas, chigirtkadan qoʻrqqan ekin ekmas"* maqolidagi barimta koʻchmanchi chorvadorlik davridagi qasos yurishi odatini bildiradi. Bu uch maqolning har biri huquqiy-iqtisodiy voqelikning maʼlum bosqichini muhrlab qoʻygan boʻlib, ularni birgalikda kuzatish oʻtmish jamiyatining mulkiy munosabatlari haqida tasavvur beradi. Muhimi shuki, bunday maqollarda tarixiy kolorit tashqi bezak emas, balki maʼnoning tashuvchisi: barimta tushunchasini bilmagan tinglovchi maqolning nima uchun aynan "mol yigʻmaslik" bilan bogʻlanishini anglay olmaydi.

"Bunak olgan boʻlinar, yoli-pari yulinar" maqolida bunak — yollangan kosiblarning ish haqi hisobidan oldindan oladigan puli. Maqol xoʻjayinga qarz orqali qaram boʻlib qolish holatini tasvirlaydi va bu bilan hunarmandchilik ustaxonalaridagi mehnat munosabatlarining aniq shaklini saqlab qolgan. Xuddi shunday, *"Jallob — turgan-bitgani qallob"* maqolidagi jallob mol savdogari, uning variantidagi allop esa don-un sotuvchisi boʻlib, bozor tuzilishining eskirgan kasbiy taqsimotini aks ettiradi.

Alohida eʼtiborga molik guruhni oʻlchov birliklari tashkil etadi. *"Ishtonsizning tushiga uch qari boʻz kiribdi"* va *"Boʻydoqqa ellik qari boʻz ham yetmaydi"* maqollaridagi qari uzunlik oʻlchovi boʻlib, manbada uning turli hududlarda va turli davrlarda turlicha qiymatga ega boʻlgani qayd etilgan — masalan, XIX asrda Xorazmdagi qari bilan Toshkent bozor qarisi oʻrtasida jiddiy farq mavjud edi. Bu maʼlumot maqolning tahlili uchun ikki jihatdan qimmatli: birinchidan, u matnning yaratilish davrini taxminan belgilash imkonini beradi; ikkinchidan, oʻlchov birligining hududiy tarqoqligi maqolning ham mahalliy variantlarga ega boʻlishini izohlaydi.

Diniy-eʼtiqodiy qatlam ham tarixiy kolorit yaratishda faol ishtirok etadi. *"Amri padar — arshdan aʼlo"* maqolida arsh — koinotning eng yuqori qismidagi ilohiy taxt tasavvurini bildiradi; ota amrining shu darajadan ham yuqori qoʻyilishi mubolagʻaning eng yuqori nuqtasidir. *"Goh pirdan, goh muriddan"* maqolidagi pir va murid juftligi taʼlimotdagi ustoz-shogird munosabatining ijtimoiy amaliyotini, *"Isiriqdan jin qochar, yudurukdan — jinni"* maqolidagi isiriq va jin tushunchalari xalq tibbiyoti va demonologik tasavvurlarni saqlagan. *"Ayamajuz — olti kun, qahr aylasa qattiq kun"* maqolida esa qishning oxiridagi olti kunlik sovuq davrini bildiruvchi ayamajuz atamasi orqali xalq taqvimi tizimi inʼikos etgan.

Semantik tiniqlik darajalari. Tahlil koʻrsatdiki, eskirgan leksema qatnashgan maqollar bugungi til egasi uchun bir xil darajada tushunarli emas. Maqolning shakli toʻliq saqlangani holda, uning mazmuni turli darajada xiralashishi mumkin. Shu asosda uch bosqichli semantik tiniqlik shkalasini ajratish mumkin (2-jadval).

2-jadval

Eskirgan leksemali maqollarning semantik tiniqlik darajalari

Daraja	Tavsifi	Namunalar	Idrok natijasi
I. Tiniq	Eskirgan leksemaning maʼnosi kontekstdan yoki oʻzak-negiz orqali tiklanadi	"Yozugʻlikka yoʻl bormi?" (yozuq — gunoh, ayb); "Inisi bornning irisi bor" (iris — baxt, ulush)	Maqol izohsiz tushuniladi
II. Yarim tiniq	Leksema notanish, ammo maqol qurilishi va qoʻshni soʻzlar umumiy maʼnoni tiklashga yetarli	"Ingan ingarsa, boʻta boʻzlaydi"; "Balapon boshiga, turumtoy toʻshiga"; "Borida chora-chora, yoʻgʻida banda bechora"	Umumiy maʼno tushuniladi, tafsilot yoʻqoladi
III. Xira	Leksemaning maʼnosi lugʻaviy izohsiz tiklanmaydi; maqol shaklan saqlangan, mazmunan yopiq	"Dahsar tariq, sisar hayqiriq"; "Yozda qoʻygan poyganakka qishda kelib qush ilindi"; "Jinnining jirtakka tobi yoʻq, shogirdning — pirtakka"	Izohli lugʻat zarur

Shkala amaliy ahamiyatga ega: u izohli lugʻat va oʻquv qoʻllanmalarida qaysi maqollar albatta sharhga muhtojligini belgilash imkonini beradi. Nazariy jihatdan esa u muhim qonuniyatni ochadi — maqolning shakl barqarorligi bilan

mazmun barqarorligi bir xil tezlikda emas, turli tezlikda o‘zgaradi. Shakl deyarli o‘zgarmaydi, mazmun esa asta-sekin xiralashadi. Ana shu tafovut natijasida “shaklan tirik, mazmunan yopiq” maqollar qatlami vujudga keladi.

Ma’no xiralashuvining tabiiy oqibati — qayta talqin, ya’ni xalq etimologiyasi. Leksemaning asl ma’nosi unutilgach, so‘zlovchi uni tovush jihatdan yaqin bo‘lgan tanish so‘zga yaqinlashtiradi va maqolga yangi mazmun yuklaydi. Bunday holatlar maqol matnining tirik, o‘zgaruvchan tabiatini ko‘rsatadi va ularni buzilish emas, balki tilning o‘zini-o‘zi tiklash mexanizmi sifatida baholash lozim.

Maqol qolipi leksik qo‘riqxona sifatida. Tahlilning umumlashtiruvchi natijasi shundan iborat: eskirgan leksemaning maqol tarkibida saqlanishi tasodifiy emas, balki maqolning ritmik-qofiyaviy tuzilishi bilan bevosita bog‘liq. Materialdagi maqollarning aksariyatida eskirgan leksema qofiya yoki alliteratsiya pozitsiyasini egallaydi: amir — tamagir — kulonkir; bakovul — yasovul; dahsar — sisar; ingan — ingarsa; bo‘z — pushton; bo‘rk ichida — yeng ichida. Bu pozitsiya so‘zni almashtirishga imkon bermaydi, chunki almashtirish butun ohangdoshlik tizimini buzadi. Shu tarzda maqolning poetik shakli leksemani konservatsiya qiladi (2-rasm).

2-rasm. Maqol matnidagi eskirgan so‘zning lingvopoetik funksiyalari

Aynan shu mexanizm o‘zbek maqol fondini tarixiy leksikologiya uchun birlamchi manbaga aylantiradi. Yozma yodgorliklarda saqlanmagan yoki kam uchraydigan ayrim leksemalar — masalan, poyganak (qushlarga qo‘yiladigan tuzoq turi), bulduriq (qalin qirov), tavan (mehmon ayollar keltiradigan tugundagi noz-ne’mat), o‘tarchi (mol tabibi), iskart (kosiblarning haftalik ish me’yori) — bugungi kunda asosan maqol matnlari orqaligina qayd etilgan. Bu leksemalarning har biri o‘z sohasidagi yo‘qolgan amaliyotni ham birga saqlab qolgan: iskart so‘zi hunarmandchilikdagi mehnat me’yorlash tizimini, tavan esa to‘y-marosim odob-tartiblarining ixtisoslashgan tuzilmasini ko‘rsatadi.

Uch funksiya o‘zaro istisno qilmaydi, balki bir matnda birga namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, “Bo‘zchi belboqqa yolchimas, kulol — mo‘ndiga” maqolida mo‘ndi bir vaqtning o‘zida obraz yaratadi (hunarmandning ojizligi timsoli), ekspressivlik hosil qiladi (kinoyaviy ohang) va tarixiy kolorit beradi (kulolchilik amaliyotining aniq detali). Shunga ko‘ra, eskirgan so‘zning lingvopoetik imkoniyatlarini bir-biridan ajratilgan uch funksiya emas, balki yagona hodisaning uch qirrasi sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq. Ular o‘rtasidagi nisbat leksemaning turiga bog‘liq: sof leksik arxaizmlarda obrazlilik va ekspressivlik ustunlik qilsa, istorizmlarda tarixiy kolorit birinchi o‘ringa chiqadi.

Xulosalar

O‘zbek xalq maqollari tarkibidagi eskirgan leksemalarning tahlili quyidagi xulosalarga olib keladi. Birinchidan, maqol matni tilning passiv qatlamiga o‘tgan birliklarni saqlovchi o‘ziga xos lingvistik qo‘riqxona vazifasini bajaradi; bu vazifa maqolning ritmik-qofiyaviy qolipi bilan ta’minlanadi, chunki qofiya yoki alliteratsiya pozitsiyasidagi so‘zni almashtirib bo‘lmaydi.

Ikkinchidan, tanlanmadagi 52 ta maqol tarkibidagi eskirgan leksika yettita tematik-semantik guruhga ajraladi, ular orasida zoonimlar hamda ijtimoiy-ma’muriy istorizmlar salmoqli o‘rin tutadi. Bu taqsimot maqollar shakllangan davrdagi chorvachilik-dehqonchilik turmush tarzi va xonlik davri boshqaruv tizimining bevosita in’ikosidir.

Uchinchidan, eskirgan so‘z maqol matnida uch xil lingvopoetik vazifani bajaradi. Obrazlilik denotativ komponentning zaiflashuvi hisobiga ko‘chma ma’noning umumlashuvi orqali yuzaga keladi. Ekspressivlik notanish shaklning diqqatni o‘ziga tortishi, qofiyaviy kuchayish va baholovchi semalarning faollashuvi natijasida hosil bo‘ladi.

Tarixiy kolorit esa istorizmning muayyan ijtimoiy-iqtisodiy davrni belgilovchi xronologik indeksga aylanishi bilan izohlanadi. Bu vazifalar bir matnda birga namoyon boʻlishi mumkin.

Toʻrtinchidan, maqollarning semantik tiniqligiga koʻra uch bosqichli shkala — tiniq, yarim tiniq va xira maqollar — ajratildi. Shakl barqarorligi bilan mazmun barqarorligining turli tezlikda oʻzgarishi natijasida "shaklan tirik, mazmunan yopiq" maqollar qatlami vujudga keladi; bu qatlam izohli lugʻat va oʻquv adabiyotlarida albatta sharhlanishi lozim.

Tadqiqot natijalari oʻzbek tili tarixiy leksikologiyasi, paremiologiya va lingvopoetika sohalarida, shuningdek, izohli lugʻatlar tuzishda hamda oliy ta'lim muassasalarida "Oʻzbek tili leksikologiyasi" va "Badiiy matn lingvopoetikasi" fanlarini oʻqitishda qoʻllanishi mumkin. Keyingi tadqiqotlarda tanlanmani butun paremiologik fond hisobiga kengaytirish, eskirgan leksemalarning qardosh turkiy tillar maqollaridagi muqobillari bilan qiyoslash hamda ularning zamonaviy nutqdagi qayta faollashuvi masalasini oʻrganish istiqbolli yoʻnalish boʻlib qoladi.

Mualliflar hissasi, manfaatlar toʻqnashuvi va moliyalashtirish

Mualliflar hissasi: tadqiqot konsepsiyasi, material tanlash, lingvistik tahlil va maqola matnini tayyorlash muallif tomonidan mustaqil amalga oshirilgan. Manfaatlar toʻqnashuvi: muallif manfaatlar toʻqnashuvi yoʻqligini bildiradi. Moliyalashtirish: tadqiqot tashqi moliyaviy yordamsiz amalga oshirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. Ma'nolar mahzani. – T.: "Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2001. – 448 b.

2. Oʻzbek xalq maqollari. II tom / Mas'ul muharrirlar T. Mirzayev, B. Sarimsoqov. – T.: "Fan", 1988. – 368 b.

3. Begmatov E. Hozirgi oʻzbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – T.: Fan, 1985.

4. Hojiyev A. Oʻzbek tili leksikologiyasi. – T.: Fan, 1981.

5. Ne'matov H., Rasulov R. Oʻzbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – T.: Oʻqituvchi, 1995.

6. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy oʻzbek tili. – T.: Universitet, 2006.

7. Rahmatullayev Sh. Oʻzbek tilining etimologik lugʻati. – T.: Universitet, 2000.

8. Yoʻldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – T.: Fan, 2008.

9. Sarimsoqov B. Oʻzbek folklorida saj'. – T.: Fan, 1978.

10. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 5 jildli. – T.: "Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006–2008.

11. Mahmud Koshgʻariy. Devonu lugʻotit turk. 3 tomlik / Tarjimon va nashrga tayyorlovchi S. Mutallibov. – T.: Fan, 1960–1963.

12. Mirzayev T. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi. – T.: Fan, 2008.

13. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.

14. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. – М.: Просвещение, 1972. – 328 с.

15. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.

16. Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише). – М.: Наука, 1970. – 240 с.

17. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

18. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

19. Mieder W. Proverbs: A Handbook. – Westport: Greenwood Press, 2004. – 304 p.

20. Norrick N.R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. – Berlin: Mouton, 1985. – 213 p.

21. Leech G.N. A Linguistic Guide to English Poetry. – London: Longman, 1969. – 240 p.

22. Mukařovský J. Standard Language and Poetic Language // A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style. – Washington: Georgetown University Press, 1964. – P. 17–30.

23. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

24. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 524 p.

References

1. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. Ma'nolar mahzani [The treasury of meanings]. Tashkent, "Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi" Publ., 2001, 448 p. (in Uzbek).

2. Oʻzbek xalq maqollari. II tom [Uzbek folk proverbs. Vol. II]. Eds. T. Mirzayev, B. Sarimsoqov. Tashkent, Fan Publ., 1988, 368 p. (in Uzbek).

3. Begmatov E. Hozirgi oʻzbek adabiy tilining leksik qatlamlari [Lexical strata of the modern Uzbek literary language]. Tashkent, Fan Publ., 1985. (in Uzbek).

4. Hojiyev A. Oʻzbek tili leksikologiyasi [Lexicology of the Uzbek language]. Tashkent, Fan Publ., 1981. (in Uzbek).

5. Ne'matov H., Rasulov R. Oʻzbek tili sistem leksikologiyasi asoslari [Foundations of systemic lexicology of the Uzbek language]. Tashkent, Oʻqituvchi Publ., 1995. (in Uzbek).

6. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy oʻzbek tili [Modern literary Uzbek]. Tashkent, Universitet Publ., 2006. (in Uzbek).

7. Rahmatullayev Sh. Oʻzbek tilining etimologik lugʻati [Etymological dictionary of the Uzbek language]. Tashkent, Universitet Publ., 2000. (in Uzbek).

8. Yoʻldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi [Linguopoetics of the literary text]. Tashkent, Fan Publ., 2008. (in Uzbek).

9. Sarimsoqov B. Oʻzbek folklorida saj' [Rhymed prose in Uzbek folklore]. Tashkent, Fan Publ., 1978. (in Uzbek).

10. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 5 jildli [Explanatory dictionary of the Uzbek language. In 5 vols.]. Tashkent, "Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi" Publ., 2006–2008. (in Uzbek).

11. Mahmud Koshgʻariy. Devonu lugʻotit turk. 3 tomlik [Compendium of the Turkic dialects. In 3 vols.]. Transl. S. Mutallibov. Tashkent, Fan Publ., 1960–1963. (in Uzbek).

12. Mirzayev T. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi [Uzbek folk oral art]. Tashkent, Fan Publ., 2008. (in Uzbek).

13. Vinogradov V.V. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika [Stylistics. Theory of poetic speech. Poetics]. Moscow, USSR Academy of Sciences Publ., 1963, 255 p. (in Russian).

14. Shanskiy N.M. Leksikologiya sovremennogo russkogo yazyka [Lexicology of the modern Russian language]. Moscow, Prosveshchenie Publ., 1972, 328 p. (in Russian).

15. Akhmanova O.S. Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. Moscow, Sovetskaya entsiklopediya Publ., 1966, 608 p. (in Russian).

16. Permyakov G.L. Ot pogovorki do skazki (Zametki po obshchey teorii klishe) [From proverb to folk-tale: Notes on the general theory of cliché]. Moscow, Nauka Publ., 1970, 240 p. (in Russian).

17. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya: semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moscow, Yazyki russkoy kultury Publ., 1996, 288 p. (in Russian).

18. Maslova V.A. Lingvokulturologiya [Linguoculturology]. Moscow, Akademiya Publ., 2001, 208 p. (in Russian).

19. Mieder W. Proverbs: A Handbook. Westport, Greenwood Press, 2004, 304 p. (in English).

20. Norrick N.R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. Berlin, Mouton, 1985, 213 p. (in English).

21. Leech G.N. A Linguistic Guide to English Poetry. London, Longman, 1969, 240 p. (in English).

22. Mukařovský J. Standard Language and Poetic Language. A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style. Washington, Georgetown University Press, 1964, pp. 17–30. (in English).

23. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, University of Chicago Press, 1980, 242 p. (in English).

24. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 524 p. (in English).